

JOANNA TRAJMAN
Wrocław
ORCID: 0000-0002-6260-9140

ROLA KOBIET ORAZ RÓWNOŚĆ PŁCI W ŚWIETLE ZAŁOŻEŃ PROGRAMOWYCH ALTERNATYWY DLA NIEMIEC

WPROWADZENIE

Założona 6 lutego 2013 r. przez profesora ekonomii Bernda Luckego i 17 innych mężczyzn w heskim Oberursel¹ Alternatywa dla Niemiec (*Alternative für Deutschland, AfD*) jest stosunkowo młodą partią na niemieckiej scenie politycznej. Udało jej się jednak odnieść sukces, gdyż obecnie jest reprezentowana we wszystkich 16 parlamentach krajowych, w Parlamencie Europejskim, a od 2017 r. w *Bundestagu*². Nie jest jednak tworem już okrzepłym, lecz ciągle jeszcze „partią w procesie tworzenia” (Siri 2016: 69), co odzwierciedlają zmiany personalne, ale także te o charakterze programowym, związane z uzyskiwaniem wpływów przez reprezentantów określonych frakcji. Zróżnicowanie światopoglądowe jest immanentną cechą tego ugrupowania, gdyż od samego początku w jego łonie współistniało kilka nurtów: neoliberalny, którego reprezentantem był B. Lucke; narodowo-konserwatywny z Alexandrem Gaulandem, czy pravicowo-populistyczny³, skupiony wokół Björna Höckego

¹ Podczas spotkania ustalono statut, strukturę i nazwę ugrupowania oraz uchwalono jego prowizoryczny program. Wyznaczono również na 14 kwietnia 2013 r. termin kongresu założycielskiego partii (zob. Amann 2017: 59).

² Bilans dotychczasowej aktywności *AfD* w *Bundestagu* zob. Ruhose 2019.

³ Marcel Lewandowsky, Heiko Giebler i Aiko Wagner w swojej analizie *AfD*, dokonanej w kontekście wyborów do *Bundestagu* w 2013 r., wskazywali, iż trudno jest przyporządkować partię jednoznacznie do prawicowego populizmu (zob. Lewandowsky, Giebler, Wagner 2016: 248), jednakże od momentu rozłam, jaki się dokonał w ugrupowaniu w 2015 r., wyraźne jest jego przesunięcie na prawo. Przedmiotem sporu wśród badaczy tej problematyki pozostaje, na ile jest to prawicowy populizm, a na ile skrajna prawica (por. Kleinert 2018: 6-12). Minister spraw zagranicznych RFN w rządzie kanclerza Gerharda Schrödera Joschka Fischer w wywiadzie dla tygodnika „Der Spiegel” zestawiał pod względem programowym *AfD* z *NSDAP* (Müller, Neukirch 2017). Była działaczka *AfD* Franziska Schreiber w swojej książce *Inside AfD*, ukazującej kulisy działania ugrupowania, twierdzi, iż „permanentny dryft na prawo rozpoczął się już kilka miesięcy po utworzeniu partii w 2013 r.” (Schreiber 2018: 8). Na temat możliwości klasyfikowania *AfD* i jej umiejscowienia na niemieckiej scenie politycznej zob. Decker 2016: 7-23.

(zob. Bebnowski 2015: 19-30)⁴. Początkowo partię, do powstania której impulsem był kryzys w strefie euro⁵, postrzegano jako ugrupowanie eurosceptyczne czy antyunijne krytykujące wspólną walutę⁶. Jednakże od 2015 r. widoczny jest zwrot w prawo, wynikający ze zmiany układu sił na kongresie w Essen (4-5 lipca 2015), kiedy to walkę o władzę i wpływy w ugrupowaniu wygrali przedstawiciele skrzydła narodo-wo-konserwatywnego⁷. Wówczas zaczęła przybierać na sile retoryka populistyczna i częściowo skrajnie prawicowa⁸. Wraz z rozwojem kryzysu uchodźczego pojawiły się hasła antyimigracyjne⁹, wykorzystujące lęki i resentymenty społeczeństwa

⁴ Jeśli chodzi o przedstawicieli poszczególnych frakcji w łonie partii w jej początkowym okresie funkcjonowania, to D. Bebnowski wskazuje jeszcze m.in. na Joachima Starbatty'ego jako prekursora prawicowego populizmu, Hansa-Olafa Henkela jako pośrednika między skrajnymi opcjami w obrębie centrum partii i Marcusa Pretzella – łącznika między liberalizmem a prawicowym populizmem (zob. Bebnowski 2015: 22-27).

⁵ Bezpośrednią przyczyną utworzenia partii była zgoda Angeli Merkel, wyrażona na szczycie Unii Europejskiej 25 marca 2010 r., na ustanowienie pakietu ratunkowego dla pogrążonej w kryzysie Grecji mimo wcześniejszego zapewnienia w *Bundestagu*, iż wspólna pomoc finansowa dla tego kraju będzie ostatecznym środkiem. Kanclerz stwierdziła wówczas, iż nie ma żadnej alternatywy („alternativlos”). Decyzja ta sprawiła, iż wśród członków założycieli *AfD* znalazło się wielu działaczy Unii Chrześcijańsko-Demokratycznej (*Christlich Demokratische Union Deutschlands, CDU*) rozczarowanych polityką Merkel wobec Unii Europejskiej czy euro. Zanim utworzyli nową partię byli działaczami inicjatyw takich jak Sojusz Wola Obywateli (*Bündnis Bürgerwille*) czy Alternatywa Wyborcza 2013 (*Wahlalternative 2013*), zob. Bebnowski 2015: 19, Kleinert 2018: 18, Korsch, Wölk 2014: 7.

⁶ Czasopismo feministyczne „Emma” już od momentu powstania *AfD* zwracało uwagę na dwa filary tej partii: antyeuropejski, nakierowany na państwa narodowe i antyemancypacyjny, oparty na patriarchacie (*AfD: Alternative* 2014).

⁷ Nowymi liderami partii zostali wówczas: przewodnicząca saksońskich struktur Frauke Petry oraz pochodzący z Badenii-Wirtembergii dotąd szerzej nieznany Jörg Meuthen. Programowym wyrazem walki o władzę były dwa dokumenty. „Rezolucja Erfurcka”, która jest uznawana za akt założycielski nacjonalistycznego ugrupowania w łonie *AfD* „Der Flügel”, powstała 14 marca 2015 r. z inicjatywy przewodniczącego frakcji *AfD* w Turynii Björna Höckego i szefa struktur w Saksonii-Anhalt André Poggenburga. Była wyrazem krytyki wobec B. Luckego za zdystansowanie się od stowarzyszenia Patriotyczni Europejczycy przeciw Islamizacji Zachodu (*Patriotische Europäer gegen die Islamisierung des Abendlandes, PEGIDA*), określanego mianem „obywatelskiego ruchu protestu”, w którym uczestniczyło wielu sympatyków ugrupowania (zob. Schreiber 2018: 53). W maju 2015 r. B. Lucke odpowiedział na te zarzuty w odezwie „Weckruf 2015”, krytykując próbę zintegrowania w partii radykalnych sił o nacjonalistycznym zabarwieniu (zob. Kleinert 2018: 23-25). Po utracie stanowiska przewodniczącego B. Lucke odszedł z *AfD* i utworzył nową partię Sojusz dla Postępu i Przełomu (*Allianz für Fortschritt und Aufbruch, ALFA*), przemianowaną w listopadzie 2016 r. na Liberalno-Konserwatywnych Reformatorów (*Liberal-Konservative Reformer*), jednakże nie odniosła ona sukcesu wyborczego (Kleinert 2018: 27).

⁸ Ze względu na ekstremistyczne treści głoszone przez organizacje związane z *AfD*: „Der Flügel” i młodzieżówkę Młoda Alternatywa (*Junge Alternative, JA*), partia znalazła się w centrum zainteresowania Federalnego Urzędu Ochrony Konstytucji, zob. *BfV* 2019.

⁹ Niekontrolowany napływ, głównie muzułmańskich, imigrantów do Niemiec latem 2015 r. stworzył dla *AfD* całkowicie nowe warunki działania. Socjaldemokrata Olaf Scholz nazwał je „populistycznym momentem”, który sprzyjał konsolidacji partii (Scholz 2016). Ugrupowanie przeprowadziło wówczas tzw. ofensywę jesienną, kampanię protestu pod hasłem „Zastopować chaos azylowy i kryzys euro”, dzięki której niezwykle wyraziste wypowiedzi działaczy znalazły oddźwięk w przestrzeni publicznej. Podczas kongresu partii w Hanowerze (28-29 listopada 2015) większość delegatów opowiedziała się za zaostrze-

niemieckiego, które stały się dla partii jednym z głównych tematów kampanii przed wyborami do *Bundestagu* w 2017 r. Pozwoliły one *AfD* pozyskać sympatyków rozczarowanych polityką prowadzoną przez rząd Angeli Merkel, a w rezultacie otrzymać 12,6% głosów i stać się najsilniejszą partią opozycyjną w parlamencie (*Bundestagswahl ...2017*).

„Historia partii jest historią jej radykalizacji” (*Demokratie in Gefahr* 2019: 4), co uwidoczniło się w coraz wyraźniejszych wypowiedziach nacjonalistycznych, rasistowskich, a także antysemitowskich¹⁰. Można zatem przyjąć, iż radykalne przesunięcie na prawo przyczyniło się również do wykrystalizowania poglądów ugrupowania odnoszących się do roli kobiet w życiu społecznym i równości płci, co znalazło odzwierciedlenie w założeniach programowych. Tym samym wyraźny stał się stosunek partii do działań politycznych związanych z realizacją zasady równouprawnienia kobiet i mężczyzn zgodnie z art. 3 ust. 2 Ustawy Zasadniczej¹¹ oraz wprowadzania w życie strategii *gender mainstreaming*¹². Alternatywa dla Niemiec ma charakter antyestablishmentowy, co sprawia, że próbuje stworzyć bardzo wyraźny profil programowy, odgraniczając się tym samym od partii tradycyjnych (zob. Decker 2011: 40). W odniesieniu do poruszanej w artykule problematyki znalazło to swoje odzwierciedlenie w wypowiedzi A. Gaulanda z 2014 r., w której wskazywał, iż istniejące na niemieckiej scenie politycznej ugrupowania zaniedbały temat „obrony klasycznej rodziny przed feminizmem”, a *AfD* jest „wyborczą alternatywą dla tych wszystkich, którzy to dostrzegli” (Lewandowsky, Giebler, Wagner 2016: 248).

Celem artykułu jest ukazanie, w jaki sposób Alternatywa dla Niemiec postrzega rolę kobiet w społeczeństwie niemieckim, jaki model relacji między płciami promuje, a także jak zapatruje się na równość kobiet i mężczyzn. Przedmiotem refleksji badawczej będzie również pytanie, czy wizja społecznych ról płci, prezentowana przez *AfD*, jest atrakcyjna dla kobiecego elektoratu. Podstawę źródłową stanowią: program podstawowy partii z 2016 r., programy wyborcze z wyborów do *Bundestagu* (2013 r.

niem stanowiska wobec polityki azylowej i uchodźców (zob. Kleinert 2018: 27). Należy zauważyć, iż *AfD* pod przywództwem F. Petry i J. Meuthena nie porzuciła krytyki euro, odgrywającej centralną rolę dla B. Luckego, jednakże zagadnienie to zostało włączone do nacjonalistyczno-autorytarnego konceptu, który zaczął stanowić punkt odniesienia dla działalności partii zdominowanej przez skrzydło narodowo-konserwatywne (Niedermayer 2015: 195).

¹⁰ Jako przykład mogą posłużyć wypowiedzi i publikacje Wolfganga Gedeona oraz Volkera Olenicka.

¹¹ Brzmienie art. 3 ust. 2 nadane ustawą z 27 października 1994 r.: „Mężczyzna i kobieta mają równe prawa. Państwo wspiera faktyczne urzeczywistnienie równouprawnienia kobiet i mężczyzn i działa na rzecz usunięcia istniejących nierówności.” (*Ustawa Zasadnicza...* 1949: 14).

¹² *Gender mainstreaming* to polityczna strategia, której celem jest osiągnięcie równości kobiet i mężczyzn we wszystkich obszarach życia politycznego, społecznego i ekonomicznego poprzez uwzględnianie w procesach decyzyjnych ich odmiennych sytuacji życiowych i interesów. Po raz pierwszy została uznana za instrument polityki równościowej w 1995 r. w przyjętej przez ONZ Deklaracji Pekinńskiej i Platformie Działania, rok później Komisja Europejska opowiedziała się za strategią *gender mainstreaming* jako wytyczną dla działań Unii Europejskiej.

i 2017 r.) i Parlamentu Europejskiego (2014 r. i 2019)¹³, inne dokumenty programowe, protokoły z obrad *Bundestagu*, a także publiczne wypowiedzi prominentnych działaczy i działaczek. Uwzględnienie retoryki stosowanej przez członków partii wydaje się uzasadnione, gdyż jak twierdzi F. Schreiber, „program ugrupowania kamufluje prawdziwe cele partyjnej prawicy, która stanowi obecnie większość” (Schreiber 2018: 191).

Artykuł ma strukturę chronologiczną, gdyż z punktu widzenia przyjętego założenia badawczego istotne jest ukazanie ewolucji programowej odnoszącej się do wspomnianych kwestii jako rezultatu zwrotu *AfD* w kierunku prawej strony sceny politycznej.

ZAŁOŻENIA PROGRAMOWE *AFD*

Pierwszy założycielski zjazd partii odbył się 14 kwietnia 2013 r., na 5 miesięcy przed wyborami do *Bundestagu*. Wówczas priorytetem było przedstawienie programu wyborczego, jednakże zabrakło czasu na dyskusję nad zawartymi w nim propozycjami (Kemper 2014a: 19). Zapisy odnoszące się do kobiet właściwie się nie pojawiają, lecz ich obecność ma charakter dorozumiany ze względu na przypisywanie nadrzędnego znaczenia rodzinie, postrzeganej jako podstawowa komórka społeczna. Rola płci żeńskiej jest rozpatrywana tylko w kontekście reprodukcyjnym, gdyż zwraca się uwagę na niską dzietność, generującą problemy dla systemu rentowego i emerytalnego. Z dokumentu wynika, iż Niemcy muszą stać się państwem bardziej przyjaznym rodzinom i dzieciom, a czas poświęcony na ich wychowywanie powinien być lepiej uwzględniany przy wyliczaniu emerytury (*Wahlprogramm...* 2013: 3). Są to bardzo ogólnikowe zapisy, z których nie wynika żaden konkretny program działań.

Doprecyzowaniu stanowiska partii miało służyć przygotowanie swobodnego przewodnika, zawierającego argumenty uzasadniające przyjęte przez *AfD* założenia. Problemy płci żeńskiej nie zostały jednak w nim wyodrębnione, pojawiły się jedynie w kontekście innych obszarów działania politycznego, jak wolność słowa czy edukacja dzieci. Kobiety postrzegane są przez ugrupowanie nie jako samodzielny podmiot, lecz jako element składowy rodziny, definiowanej w części 6 jako „najmniejsza naturalna wspólnota, która na nas oddziałuje i kształtuje jako członków społeczeństwa” (*Argumentationsleitfaden...* 2013: 85). Ideałem jest rodzina składająca się z matki i ojca, będących kluczowymi osobami dla rozwoju dziecka (tamże). Członkowie *AfD* dostrzegają wprawdzie zmiany zachodzące w ostatnich latach w Niemczech, polegające na odchodzeniu od małżeństwa jako warunku wstępnego założenia rodziny oraz wzroście liczby osób samodzielnie wychowujących dzieci, jednak oceniają je negatywnie (tamże: 86).

¹³ W niniejszym artykule nie zostaną omówione programy z wyborów do parlamentów krajowych, gdyż stanowią one w przeważającej mierze powtórzenie kwestii, które były tematem kampanii wyborczych do *Bundestagu*. Pewne występujące w nich różnice mają jedynie charakter językowy. Szczegółowe omówienie programów z wyborów w Saksonii i Turynii w 2014 r. zob. Kemper 2014b: 43-51.

Stosunek partii do polityki ukierunkowanej na potrzeby kobiet wyłania się z rozdziału 2.3., w którym przywołano przypadek Moniki Ebeling, pełnomocniczki ds. równości w mieście Goslar, pozbawionej w maju 2011 r. stanowiska. Jako przyczynę jej odwołania podano skoncentrowanie się na problemach mężczyzn, głównie rozwiedzionych ojców, którzy mieli utrudnione kontakty z dziećmi, przy jednoczesnym pomijaniu przez nią kwestii istotnych z punktu widzenia kobiet¹⁴ (Schulz 2011). Alternatywa dla Niemiec przedstawiła M. Ebeling jako obrończynię Ustawy Zasadniczej, której poglądy na równość kobiet i mężczyzn – odmienne od „feministycznie zdominowanego mainstreamu” – doprowadziły do jej zwolnienia (*Argumentationsleitfaden...* 2013: 55). W opinii członków ugrupowania ten przypadek to „kamyk mogący wywołać lawinę śnieżną uderzającą w dotychczasowy jednostronny system polityki równości” (tamże). W dokumencie wskazano, iż rodzina jest podstawowym miejscem kształcenia zgodnie z zasadami odpowiedzialności i subsydiarności (tamże: 72). Odrzucono tym samym ingerencję państwa w wychowanie. Opowiedziano się za zwiększeniem liczby żłobków i przedszkoli, lecz bez narzucania obowiązku korzystania z nich (tamże: 74).

Po raz pierwszy w sposób wyraźny kwestie równości płci pojawiły się w programie wyborczym do Parlamentu Europejskiego w 2014 r. Zostały one wyszczególnione w osobnym podrozdziale. Priorytetem politycznym ugrupowania jest równouprawnienie kobiet i mężczyzn, zakładające ich różne role społeczne i sytuacje życiowe, zanegowano natomiast równość płci, realizowaną za pomocą strategii *gender mainstreaming*, którą członkowie partii postrzegali jako instrument mający na celu zniesienie odmiennych tożsamości płci. Nie zgadzali się także na działania realizowane w tej sferze przez Unię Europejską, która – ich zdaniem – dąży do narzucenia określonych wzorców państwom narodowym. Postulowali również zakończenie finansowego wspierania polityki *gender mainstreaming* i ujawnienie wszystkich funduszy unijnych wykorzystanych do realizacji równości płci. Stali na stanowisku, iż kobiety i mężczyźni powinni mieć równe szanse, co w przypadku rynku pracy – zarówno w sektorze prywatnym, jak i służbie publicznej – oznacza prymat kompetencji nad płcią, a nie uprzywilejowanie kobiet poprzez wprowadzanie regulacji kwotowych czy innych przepisów prawnych (*Mut zu Deutschland...* 2014: 18)¹⁵.

¹⁴ Monika Ebeling była członkinią stowarzyszenia *agens e.V.*, należącego do antyfeministycznego ruchu męskiego. Jest to zbiór różnych grup, inicjatyw i osób, dobrze powiązanych, niestanowiących jednak jedności. Podmioty aktywne w tym obszarze określają się mianem antyfeministów, działaczy na rzecz praw mężczyzn czy maskulistów. Ich cechą wspólną jest walka z feminizmem, często połączona z nienawiścią do kobiet. Punktem wyjścia dla powstania tego typu grup jest kryzys męskości, nierzadko występujący w parze z ideologią prezentującą mężczyzn jako ofiary. Występują przeciwko instrumentom stosowanym w polityce równości, które uważają za narzuconą przez państwo reedukację oraz polemizują ze zwolennikami pojęcia *gender*. Jednym z ich podstawowych celów działania jest poprawa sytuacji dyskryminowanych mężczyzn zob. więcej Rosenbrock 2012, Schmincke 2018.

¹⁵ Postulaty te stały się przedmiotem kampanii „Równouprawnienie zamiast ujednolicania” (*Gleichberechtigung statt Gleichmacherei*), zainicjowanej w Lipsku w marcu 2014 r. przez Młodą Alternatywę. W jej ramach młode kobiety prezentowały się z plakatami z napisem „Nie jestem feministką, ponieważ...” Franziska Schreiber, ówczesna przewodnicząca młodzieżówki AfD w Saksonii, pozowała z tablicą

W wytycznych partii, które zostały sformułowane w 2014 r. jako tymczasowy program polityczny, dominowały kwestie europejskie, natomiast sprawy odnoszące się w jakiś sposób do kobiet zajmowały jedynie kilka zdań. Wskazano, iż pożądane są małżeństwa zawierane między kobietami i mężczyznami, konieczne jest również prowadzenie przyjaznej polityki rodzinnej (*Leitlinien...* 2014: 5). Jeśli chodzi o równość, to członkowie *AfD* dążyli do równouprawnienia płci oraz usunięcia barier, które stoją na przeszkodzie w jej urzeczywistnieniu, co jest zgodne ze stosownym zapisem Ustawy Zasadniczej. Odrzucali jednakże instrumenty stosowane przez rząd jak regulacje kwotowe na rynku pracy i w polityce, których celem – w ich opinii – jest zniesienie tożsamości płciowych. Jedynie kompetencje, umiejętności i osiągnięcia mogą być kryteriami decydującymi. Powtórzony został także postulat równości szans (tamże: 2). Z zapisów programu wyłania się sposób rozumienia przez partię polityki równości płci jako działań sprzecznych z naturalną jednością rodziny, ideologicznie motywowanych, których celem jest deformacja ról płciowych.

Taki pogląd obecny jest również w „Rezolucji Erfurckiej”, w której B. Höcke i A. Poggenburg wskazywali, iż *AfD* jest „patriotyczną i demokratyczną alternatywą dla partii o ugruntowanej już pozycji”, gdyż występuje przeciwko „eksperymentom społecznym ostatnich dekad jak *gender mainstreaming*, multikulturalizm i dowolność w procesie wychowawczym” (*Erfurter Resolution* 2015: 1).

Program podstawowy partii, przyjęty na zjeździe w Stuttgarcie (30 kwietnia-1 maja 2016 r.), stanowi już bardzo wyraźny zbiór poglądów odnoszących się do miejsca i roli kobiet w społeczeństwie niemieckim. W dokumencie opowiedziano się przede wszystkim za tradycyjną rodziną jako wiodącym wzorcem zorganizowania życia dwojga ludzi. Ma być to odpowiedź na negatywnie oceniane przez członków *AfD* procesy zachodzące w ostatnich latach, jak przejęcie funkcji wychowawczych przez takie instytucje jak żłobki czy przedszkola, realizowanie projektów z zakresu *gender mainstreaming* i ogólne podkreślanie indywidualizmu, które wpłynęły na spadek znaczenia rodziny (*Programm für Deutschland* 2016: 41). Członkowie partii chcieliby zainicjować społeczną dyskusję na temat wartości, która przyczyniłaby się do wzmocnienia roli rodziców i dałaby odpór propagowanej przez *gender mainstreaming* „stygmetyzacji tradycyjnych ról społecznych”. Miałyby również pokazać, że dzieci nie są balastem stojącym na drodze do kariery, lecz przyszłością narodu (tamże).

W programie zwrócono uwagę na negatywne tendencje w rozwoju demograficznym, których rozwiązaniem nie jest jednak masowa imigracja. W opinii członków *AfD* jedynie aktywna polityka rodzinna przyczyni się do zwiększenia stopy urodzeń, jednakże dotyczyć ma ona tylko społeczeństwa rodzimego. Przywołali przy tym dane odnoszące się do średniej liczby potomstwa przypadającego na niemiecką kobietę (1,4) i porównali ją z liczbą dzieci w rodzinach muzułmańskich (1,8). Ze względu na to, iż taka tendencja wzmacnia – zdaniem działaczy partii – etniczno-kulturowe

„Nie jestem feministką, gdyż mój mężczyzna jest dla mnie opoką, a nie wrogiem klasowym” (Schreiber 2018: 85).

przemiany struktury społecznej, ich postulat sprowadza się do tego, że pożądane są jedynie dzieci niemieckie¹⁶ (tamże: 42). Poglądy te pozwalają stwierdzić, iż kobieta jest znów postrzegana jedynie ze względu na swoją funkcję rozrodczą, jednakże inaczej niż w przypadku programu z 2013 r. kwestia dzietności zostaje skorelowana z problemem imigracji. Ponadto rodzina jest łączona z narodem rozumianym etnicznie, co umożliwia powiązanie tradycyjnej roli kobiet z tendencjami ksenofobicznymi. Można to zinterpretować jako przejaw zwrotu partii w kierunku prawej strony sceny politycznej w rezultacie kryzysu uchodźczego.

Szczególną uwagę w programie podstawowym zwrócono na niski odsetek dzieci u kobiet z wyższym wykształceniem, dlatego też priorytetem partii jest odwrócenie tego trendu poprzez usunięcie przeszkód stojących na drodze posiadania dziecka, pojawiających się już w okresie studiów i w pierwszych latach pracy zawodowej. Miałyby temu służyć umorzenie spłaty kredytów studenckich dla osób, które w czasie studiów lub zaraz po ich zakończeniu zostaną rodzicami. Innym elementem programu jest pomoc dla rodzin wielodzietnych, która pozwoli im podjąć decyzję o kolejnych potomkach. Osoby samodzielnie wychowujące dzieci powinny również otrzymać odpowiednie wsparcie (tamże).

Poruszona została także kwestia roli kobiet na rynku pracy. Członkowie partii konstatują, iż gospodarka wymaga, aby kobiety stanowiły siłę roboczą, a „źle rozumiany feminizm docenia aktywność zawodową kobiet, traktując ją jednowymiarowo, nie szanuje bowiem tych z nich, które są matkami i gospodyniami domowymi” (tamże: 41). Należy więc skończyć z presją społeczną, finansową i ekonomiczną, która przyczynia się do aktywności zawodowej obojga małżonków. Działacze opowiadają się za rzeczywistą wolnością wyboru bez dyskryminacji osób sprawujących opiekę rodzicielską. Są zdania, iż aktualna polityka rodzinna jest zdeterminowana przez promowany wizerunek kobiety pracującej na pełny etat, a konsekwencją takiego stanu rzeczy jest stale rosnąca liczba dzieci korzystających z opieki w żłobkach i przedszkolach. Domagają się zatem, aby dzieci poniżej 3. roku życia znajdowały się pod opieką rodziców (w domyśle matek). Członkowie ugrupowania dostrzegają wprawdzie, iż praca zawodowa i obowiązki wychowawcze mogą prowadzić do konfliktów (tamże: 43), jednakże nie podają żadnych konkretnych propozycji zmian w środowisku pracy, które ułatwiłyby godzenie tych sfer życia. Stwierdzają jedynie, że ani przerwy w karierze zawodowej spowodowane „fazą rodzinną”, ani praca w niepełnym wymiarze godzin nie może mieć negatywnego wpływu na dalszą aktywność kobiet na rynku pracy (tamże). W dokumencie widoczny jest krytyczny stosunek do niepełnych rodzin oraz negatywna ocena działań organizacji i mediów, które – zdaniem członków ugrupowania – propagują rodziny z tylko jednym rodzicem jako postępowe czy warte

¹⁶ Taki sposób argumentacji stanowi nawiązanie do poglądów Thilo Sarrazina przedstawionych w książce *Deutschland schafft sich ab. Wie wir unser Land aufs Spiel setzen* (Sarrazin 2010), które wywołały w Niemczech burzliwą dyskusję. Polityk SPD powiązał w swojej publikacji zagadnienia z zakresu polityki socjalnej i demograficznej z teoriami rasistowskimi i w ten sposób wprowadził do niemieckiej debaty publicznej hasła prawicowego populizmu (zob. Glaser, Hellwig, Rafael i in. 2018: 28).

naśladowania. Zamiast tego matki i ojcowie znajdujący się w trudnej sytuacji powinni otrzymać wsparcie (tamże: 44).

Bardzo istotny punkt programu to kwestia aborcji, co stanowi logiczny rezultat postrzegania kobiety przede wszystkim w kontekście jej funkcji rozrodczych. Członkowie *AfD* przywołując dane statystyczne, wskazują, iż zdecydowana większość zabiegów jest wykonywana z powodów społecznych¹⁷, przy czym pojęcie to zostało ujęte w cudzysłów, co można zinterpretować jako wyraz lekceważenia dla tej przesłanki przerywania ciąży czy też przekonania o nieostrym charakterze tego terminu. Są przeciwni aborcji, dlatego uznają, iż nadrzędnym celem doradztwa dla ciężarnych musi być ochrona nienarodzonego życia (tamże). Stanowi to właściwie zaprzeczenie samej idei rozmowy konsultacyjnej, obligatoryjnej w świetle obowiązujących w Niemczech przepisów, gdyż odbiera kobiecie w tzw. ciąży skonfliktowanej prawo do samodzielnego podjęcia decyzji. Rozwiązaniem dla przyszłych rodziców czy samotnych kobiet w sytuacjach kryzysowych, proponowanym przez *AfD*, jest pomoc finansowa, która pozwoli zdecydować się na posiadanie dziecka. Należałoby również uprościć procedurę adopcyjną. Członkowie partii występują także przeciwko próbom „bagatelizowania aborcji”, jej wspierania przez państwo czy uznania za prawo człowieka (tamże). Pojawia się zatem pytanie, czy zapisy te oznaczają np. wstrzymanie finansowania zabiegów przerywania ciąży przez kasy chorych.

W programie widoczny jest krytyczny stosunek wobec *gender*, które – zdaniem członków ugrupowania – nie spełnia wymogów stawianych nauce, realizuje cele motywowane politycznie i marginalizuje naturalne różnice między płciami. Państwo wspierając tego typu „projekty reedukacyjne”, prowadzi do zacierania się tradycyjnych ról pełnionych przez płcie, a także ingeruje w naturalny rozwój dzieci i zagwarantowane w Ustawie Zasadniczej prawo rodziców do wychowania. Priorytetem politycznym *AfD* jest wstrzymanie finansowania dla tego typu projektów ze strony federacji i krajów związkowych oraz zakończenie propagowania tej ideologii, prowadzącej do „wczesnej seksualizacji dzieci” (tamże: 55). Temat ten został poruszony również w „Deklaracji Magdeburgskiej” z 15 listopada 2016 r., mającej być wstępem do ogólnoniemieckiej kampanii zapobiegającej „wczesnej seksualizacji dzieci” w przedszkolach i szkołach (*Magdeburger Erklärung...* 2016).

Jako negatywny skutek polityki równości wskazano również regulacje kwotowe i „zanieczyszczanie” języka niemieckiego (*Programm für Deutschland* 2016: 55). Uzasadnieniem dla tego stanowiska ma być fakt, iż zdaniem *AfD* poglądy reprezentowane w ramach *gender mainstreaming* są sprzeczne z naukami przyrodniczymi, psychologią rozwojową i doświadczeniem życiowym (tamże). Członkowie partii są dodatkowo przeciwni jakiegokolwiek wsparciu państwowemu dla *gender studies*,

¹⁷ Wedle obowiązującej w Niemczech ustawy z 1995 r. (ze zmianami z 2010 r.) aborcja nie jest karalna, jeśli zostaną spełnione określone przesłanki. Zasadniczo kobieta może usunąć ciążę w pierwszych 12 tygodniach pod warunkiem odbycia rozmowy doradczej i przedstawienia stosownego zaświadczenia lekarzowi. Nie zostanie również pociągnięta do odpowiedzialności karnej, jeśli ciąża powstała w wyniku czynu karalnego lub istnieją wskazania medyczne do jej terminacji.

dla specjalnych kierunków kobiecych. Odrzucają także regulacje kwotowe na uczelniach wyższych i na rynku pracy (tamże: 56), określając je mianem „gospodarki planowej” (tamże: 104), gdyż są – w ich opinii – niesprawiedliwe i tworzą nowe nierówności. Opowiadają się za równouprawnieniem kobiet i mężczyzn w sensie równości szans, negują natomiast politykę równości płci. Ponadto sprzeciwiają się stosowaniu neutralnych pod względem językowym pojęć, traktując je jako wkroczenie w kulturę i tradycję języka (tamże: 55).

Wydaje się, że wszystkie zapisy odnoszą się do niemieckich kobiet, natomiast w jednym fragmencie *explicite* odwołano się do muzułmanek, żądając zakazu pełnego zakrywania przez nie ciała w przestrzeni publicznej oraz w administracji państwowej i szkolnictwie, gdyż burka czy nikab utrudniają integrację ze społeczeństwem. Uznano również, iż nakrycie głowy jest religijno-politycznym symbolem podporządkowania kobiety muzułmańskiej mężczyźnie, co stanowi zaprzeczenie zasady równouprawnienia (tamże: 50)¹⁸.

Zdecydowana większość zapisów programu podstawowego znalazła się także w programie wyborczym z 2017 r., jednakże można dostrzec, że w niektórych przypadkach uzupełniono określone kwestie lub zaostrzono stanowisko, co prawdopodobnie stanowiło wyraz radykalizacji partii i odpowiedź na zmianę nastawienia społeczeństwa niemieckiego wobec uchodźców, gdyż po wcześniejszej postawie otwartości i akceptacji wobec przybyszów (tzw. kultura gościnności) ujawniły się liczne problemy związane z ich integracją. Członkowie *AfD* upatrywali swojej szansy na wyborczy sukces w pozyskaniu głosów niezadowolonych z polityki rządu wobec kryzysu migracyjnego.

Powtórzona została krytyka zasady równości i *gender mainstreaming*. Uznano za nieuprawnione wprowadzanie jakichkolwiek instrumentów mających na celu przewyciężenie dyskryminacji kobiet, jak chociażby kwot czy „akcji propagandowych jak *Equal Pay Day*”¹⁹, gdyż uprzywilejowują one jedną płeć, a nierówne traktowanie nie może być środkiem do realizacji równouprawnienia i jest sprzeczne z konstytucją. Postulowano zatem zniesienie obowiązujących przepisów prawnych, które regulują tę kwestię (*Programm für Deutschland 2017*: 12, 40).

Niezmiennie pozostało łączenie polityki rodzinnej z przeciwdziałaniem negatywnym tendencjom demograficznym i traktowanie zwiększania stopy urodzeń społeczeństwa rodzimego jako niezbędnego warunku zachowania narodu. Cel ten, jak również stworzenie społeczeństwa przyjaznego dzieciom, powinny znaleźć swe odzwierciedlenie w Ustawie Zasadniczej (tamże: 37). Już sam tytuł rozdziału dotyczący tych kwestii „Kultura gościnności dla dzieci: wsparcie dla rodzin i rozwój ludności” wskazuje na przecięcie kilku różnych obszarów działania: polityki rodzinnej, migra-

¹⁸ W lutym 2018 r. frakcja *AfD* w *Bundestagu* złożyła wniosek w sprawie zakazu zakrywania ciała w przestrzeni publicznej, zob. *Drucksache 19/829*.

¹⁹ *Equal Pay Day* (Dzień Równej Płacy) to międzynarodowa akcja na rzecz równości wynagrodzeń kobiet i mężczyzn. Ma na celu zwiększenie świadomości społecznej w zakresie różnic w zarobkach obu płci. W Niemczech *Equal Pay Day* był obchodzony po raz pierwszy w 2008 r.

cyjnej, demograficznej i kobiecej. Istotne jest także samo wyrażenie „kultura gościnności”, które było obecne w niemieckiej debacie publicznej w kontekście uchodźców. Pojawia się zatem sugestia, iż państwo powinno realizować politykę nastawioną na dobro dzieci, w domyśle niemieckich, zamiast wydawać środki na przybyszów z innych kręgów kulturowych. W tym fragmencie programu nieprzypadkowo znalazł się również nagłówek „Nie likwidować Niemiec” (*Deutschland nicht abschaffen*) nawiązujący do publikacji T. Sarrazina. Członkom *AfD* zależy zatem na zatrzymaniu napływu imigrantów.

Dokument odzwierciedla obawy związane ze spadkiem liczby zawieranych małżeństw, tradycyjnych rodzin i wzrostem liczebności rodziców samodzielnie wychowujących dzieci. Negatywny stosunek do nich wyrażony został zapowiedzią wsparcia udzielanego jedynie tym osobom, które nie wykluczą z procesu wychowania dziecka drugiego rodzica (tamże: 38). W tym punkcie bardzo wyraźnie widać zaostrenie stanowiska w porównaniu z wcześniejszymi zapisami, w których wprawdzie krytycznie oceniano rozpad rodzin, lecz nie odmawiano pomocy osobom mierzącym się z samotnym rodzicielstwem. Podczas kongresu w Kolonii (22-23 kwietnia 2017), na którym uchwalono program, kwestia ta wzbudziła burzliwą dyskusję między młodymi mężczyznami odrzucającymi propozycję wprowadzenia oferty pomocy a popierającymi ją kobietami (Clasman 2018).

Członkowie partii wyrazili swój sprzeciw wobec rozszerzania definicji rodziny. Opowiedzieli się za ochroną i wzmocnieniem tradycyjnego wzorca małżeństwa jako związku kobiety i mężczyzny oraz rodziny z dziećmi i chcą zachęcić do niego młodych ludzi. Powtórzono zapis mówiący o możliwości zwolnienia studentów lub osób w trakcie kształcenia zawodowego z konieczności spłaty kredytu studenckiego w przypadku dobrych wyników końcowych. Motywacją dla małżeństw do rozpoczęcia starań o posiadanie dziecka mają być kredyty na start z możliwym częściowym umorzeniem spłat. Przewidziano różne formy wsparcia finansowego dla rodzin o niskich dochodach. Ociążeniem ma być np. tzw. *Familiengattensplitting*, czyli kwoty wolne od podatku liczone na każdego członka rodziny (*Programm für Deutschland 2017*: 40). Priorytetem ugrupowania ma być prowadzenie polityki adresowanej do ojców i działanie na rzecz ich praw (tamże: 38), co można odczytywać jako sprzeciw wobec rosnącej roli kobiet w społeczeństwie niemieckim, sprawiającej, iż jego męska część czuje zagrożenie dla swojej dominującej pozycji. Jest to także wyraz przekonania o niesprawiedliwej – z punktu widzenia członków partii – polityce równości płci, która faworyzuje żeńską część społeczeństwa. Wpisuje się to również w światopogląd maskulistów.

Zapisy poświęcone polityce rodzinnej umożliwiają wyciągnięcie wniosków na temat roli kobiety, postrzeganej jedynie przez pryzmat funkcji reprodukcyjnych, wychowawczych i innych zadań pełnionych w rodzinie. Taka interpretacja zostaje wzmocniona poprzez postulat zlikwidowania Federalnego Ministerstwa ds. Rodziny, Seniorów, Kobiet i Młodzieży (*Bundesministerium für Familie, Senioren, Frauen und Jugend, BMFSFJ*) i zmiany jego nazwy, a co za tym idzie kompetencji, na Federalne Ministerstwo ds. Rodziny i Rozwoju Demograficznego (tamże: 37). Stanowi to symboliczne wymazanie kobiet jako samodzielnych podmiotów działania.

Propagowane jest przywrócenie do wzorca rodziny opartej na pełnieniu przez kobiety i mężczyzn tradycyjnych ról – opiekunki domowego ogniska i żywiciela – na co wskazuje programowy zapis o powrocie do sytuacji z poprzednich dekad, kiedy to rodzina mogła żyć z jednej pensji (tamże: 39). Widać tu chęć odtworzenia typowej dla lat 50. czy 60. XX w. hierarchii płci, uznawanej za zgodną z naturalnym porządkiem rzeczy, o czym mogą świadczyć propozycje *AfD* w sprawie rozwodów. Zdaniem członków ugrupowania w przypadku orzeczeń o rozpadzie związku należałoby uwzględnić „poważne uchybienia wymierzone w solidarność małżeńską” (tamże: 38), bez doprecyzowania tego terminu, co stanowiłoby powrót do sytuacji prawnej sprzed 1977 r., kiedy weszła w życie reforma prawa małżeńskiego i rodzinnego znosząca stosowanie tzw. zasady winy w postępowaniu rozwodowym.

Działacze partii są przekonani, iż rodzice powinni móc swobodnie decydować o aktywności zawodowej i wychowaniu dziecka, dlatego państwo ma wspierać różne formy opieki (zarówno rodzicielską, jak i instytucjonalną). Stoją jednakże na stanowisku, że dla dzieci poniżej 3. roku życia najlepsza jest opieka sprawowana przez rodziców (tamże: 39). W połączeniu z preferowanym podziałem obowiązków między płciami oznacza to obszar odpowiedzialności kobiet.

Propagowany wzorzec małżeństwa i rodziny, oparty na pełnieniu przez kobiety i mężczyzn tradycyjnych ról społecznych, ma stać się częścią programów nauczania i podręczników wszystkich szkół ogólnokształcących, w których miałyby się znaleźć porady gwarantujące stabilność związków i trwałość rodzin, zasady odnoszące się do ochrony życia i wychowania dzieci oraz reguły prowadzenia gospodarstwa domowego (tamże: 37).

Z punktu widzenia założeń programowych *AfD* niedopuszczalną ingerencję w rozwój dzieci i prawo rodziców do ich wychowywania stanowi „pedagogika seksualna różnorodności”, dlatego też należałoby „zakończyć ideologiczny eksperyment wczesnej seksualizacji dzieci”. W dokumencie wyrażono również sprzeciw wobec prób usuwania tradycyjnego obrazu rodziny przez programy edukacyjne w przedszkolach i szkołach, które są realizowane przy wsparciu państwa, a także podkreślania homoseksualizmu i transseksualizmu, gdyż „dzieci nie mogą stać się pionkiem w grze upodobań seksualnych głośnej mniejszości” (tamże: 41). Łączy się to bardzo wyraźnie z promowaniem rodziny jako jedyne pożądanego wzorca życia, co znalazło również swoje odzwierciedlenie w „Deklaracji Magdeburgskiej”, w której autorzy piszą: „Jako wybrani przedstawiciele całego narodu niemieckiego zwracamy się w sposób zdecydowany przeciwko wszystkim próbom zrównania z małżeństwem i rodziną innych form współżycia i zachowań seksualnych” (*Magdeburger Erklärung...* 2016: 1).

Ponownie pojawia się opinia, iż *gender studies* to nie nauka, lecz działalność propagująca ideologię marginalizującą naturalne różnice między płciami, dlatego też należy zaprzestać finansowania takich jednostek badawczych i zlikwidować stanowiska pełnomocników ds. równości funkcjonujące na uniwersytetach (*Programm für Deutschland* 2017: 41). Stanowią one w opinii członków partii marnotrawstwo środków publicznych, choć na projekty dotyczące badań nad płcią i równością wydano

w latach 2010-2017 jedynie 0,24% wszystkich środków (Glaser, Hellwig, Rafael i in. 2018: 30).

Zaostrzeniu uległo stanowisko *AfD* w kwestii aborcji, gdyż ochrona życia jest już nie tylko wartością nadrzędną, która powinna być propagowana w społeczeństwie, mediach i szkołach wraz z pozytywnym wizerunkiem małżeństwa i rodzicielstwa. Priorytetami ugrupowania stały się sankcje dla lekarzy, którzy zaniechają obowiązku zgłaszania zabiegów przerywania ciąży (*Programm für Deutschland 2017*: 39) oraz zbadanie i zintensyfikowanie funkcjonowania obecnie istniejącej instytucji doradztwa, ażeby „rzeczywiście służyła ona ochronie życia” (tamże: 39). Stanowi to podważenie obowiązujących przepisów regulujących kwestię dopuszczalności aborcji.

W programie wyborczym przygotowanym na wybory do Parlamentu Europejskiego 26 maja 2019 r. zapisy dotyczące kobiet znalazły się – podobnie jak we wcześniejszych dokumentach – w rozdziale poświęconym polityce rodzinnej. Pojawił się postulat respektowania innego rodzaju związków aniżeli małżeństwo zawarte między kobietą a mężczyzną, jednakże członkowie partii są przeciwni ich prawnemu zrównaniu i wspieraniu. Ponownie zadeklarowali, iż dążą do równości szans kobiet i mężczyzn, jednak odrzucają „stygmatyzację tradycyjnych ról płciowych” (*Europawahlprogramm 2019*: 65). Problem niskiej stopy urodzeń jest rozpatrywany już nie tylko w kontekście niemieckim, ale ogólnoeuropejskim, przy czym proponowanym rozwiązaniem nie jest imigracja, powodująca negatywne skutki społeczno-kulturowe, lecz polityka rodzinna wspierająca dzietność (tamże). Wyrażona została krytyka działań Unii Europejskiej dotyczących kwestii moralnych i etycznych w obszarze polityki rodzinnej, szczególnie w zakresie prawa do życia, do samostanowienia i prawa rodzinnego, gdyż powinny one pozostać wyłączną domeną państw narodowych (tamże: 66). Członkowie ugrupowania negatywnie oceniają obecną sytuację na rynku pracy, która wymaga aktywności zawodowej obojga rodziców, gdyż jej rezultatem jest konieczność korzystania z opieki instytucjonalnej dla dzieci. Według *AfD* jest to szczególnie problematyczne dla rozwoju dzieci poniżej 3. roku życia. Program zakłada zakończenie finansowania badań naukowych w zakresie *gender*, a środki te powinny być przeznaczone na ekspertyzy dotyczące możliwości odciążenia rodzin w systemie podatkowym i lepszego uznania ich wkładu w życie społeczne (tamże: 67).

Po raz pierwszy w kontekście wyborów do Parlamentu Europejskiego pojawił się temat aborcji. Przytaczając liczbę takich zabiegów wykonywanych rocznie w Niemczech (ok. 100 tys.), członkowie partii wychodzą z założenia, iż ciężarne nie są w wystarczającym stopniu informowane o skutkach tej procedury medycznej i możliwych ofertach pomocy (tamże). W dalszej części zapisów programowych *AfD* zapowiada, iż będzie w zdecydowany sposób występować w Parlamencie Europejskim przeciwko wszelkim działaniom, które „groteskowo bagatelizują” aborcję. Jednocześnie odrzuca możliwość wsparcia środkami unijnymi inicjatyw czy organizacji, które będą „forsowały przerywanie ciąży w krajach rozwijających się” (tamże: 68). Po raz pierwszy w założeniach programowych partii został podjęty problem macierzyństwa zastępczego, które jest postrzegane jako forma handlu ludźmi i sposób pozyskania dzieci

dla par jedнопłciowych. Ugrupowanie uznaje je za „wyzysk kobiecego ciała i jego organów rozrodczych” (tamże). Zapis ten w bardzo wyraźny sposób pokazuje, iż partia uprzedmiotawia kobiety. Stanowi on zatem kontynuację dotychczasowej linii programowej, która sprowadza żeńską część społeczeństwa jedynie do funkcji reprodukcyjnych.

Niezależnie od roli macierzyńskiej kobiety pojawiają się w programie wyborczym jedynie w kontekście islamu postrzeganego jako zagrożenie dla Europy. Podkreśla się, że muzułmanki nie mają równych praw i są uciskane (tamże: 51). Podobnie jak w zapisach z 2014 r. *AfD* występuje przeciwko „ideologii *gender*”, która jej zdaniem deprecjonuje rodziny i sprawia, że dzieci są niepewne swojej tożsamości seksualnej oraz *gender mainstreamingowi*. Partia idzie jednak krok dalej, gdyż domaga się wystąpienia Niemiec z Traktatu amsterdamskiego, który w art. 2 zobowiązywał kraje członkowskie Unii Europejskiej do wprowadzenia tej strategii (tamże: 74). Członkowie ugrupowania opowiadają się za równouprawnieniem, jednakże odrzucają wszelkie wsparcie udzielane tylko ze względu na płeć, gdyż decydujące znaczenie przy obsadzie stanowisk muszą mieć kompetencje zawodowe. Są również przeciwni „nienaturalnym przekształceniom języka niemieckiego jako środka do wprowadzenia ideologii *gender*” (tamże).

REALIZACJA ZAŁOŻEŃ PROGRAMOWYCH *AFD* W AKTYWNOŚCI PUBLICZNEJ JEJ DZIAŁACZY

Publiczne wypowiedzi prominentnych członków ugrupowania: na łamach prasy, w mediach społecznościowych czy w gremiach parlamentarnych pozwalają ukazać ich stosunek do postulatów zawartych w dokumentach programowych i określić, które kwestie uznają za istotne.

Bardzo wyraźny jest sprzeciw wobec polityki równości płci, co doskonale obrazuje aktywność Beatrix von Storch. Dziennikarz Thomas Kröter jest zdania, iż „bez jej uporu ten marginalny temat nie stałby się centralnym zagadnieniem partii” (Kröter 2015). Działaczka uznawana za „wiodącą postać sceny narodowo-konserwatywnej w Niemczech” (Ankenbrand 2014), sprawowała w latach 2014-2017 mandat eurodeputowanej i wykorzystywała Parlament Europejski jako trybunę do głoszenia poglądów odnoszących się do ochrony życia i tradycyjnej rodziny²⁰. Przy tym wykazywała

²⁰ Beatrix von Storch jest związana z chrześcijańskim ruchem obrońców życia, w którym działa część członków *AfD* (zob. Jentsch 2016). Uczestniczy w tzw. marszach dla życia, domagających się zastrzeżenia przepisów dopuszczających aborcję (Heß 2015). Ścisłe współpracuje z Inicjatywą Ochrona Rodziny (*Initiative Familienschutz*) i portalem *Freiewelt.net*, które stanowią platformę do działania i wyrażania opinii w zakresie konserwatywnej polityki wobec płci. Jej istotą jest zahamowanie negatywnych tendencji do coraz wcześniejszego oddawania dzieci pod opiekę instytucji oraz utrzymanie nadrzędnej pozycji małżeństwa i rodziny w stosunku do innego rodzaju relacji. Głównym zadaniem Inicjatywy jest prowadzenie kampanii w obronie życia poczętego i przeciwko *gender* jako ideologii zagrażającej rodzinie (Hentges, Nottbohm 2017: 193; Kemper 2014a: 15-17; Siri, Lewandowsky 2015: 14).

się antyfeministycznym nastawieniem, przede wszystkim w kontekście debat o równości płci (zob. Hentges, Nottbohm 2017: 193)²¹.

Negatywny stosunek do strategii *gender mainstreaming* ma również parlamentarzysta Fabian Jacobi, który 21 lutego 2019 r. podczas dyskusji w *Bundestagu* poświęconej złożonemu przez *AfD* projektowi Ustawy o przywróceniu równouprawnienia w prawie wyborczym i partiach politycznych określił politykę równości mianem przymusu i stwierdził, iż partie rządzące chcą „wszczać konflikt płci, aby zapewnić sobie władzę” (*Plenarprotokoll 19/83* 2019: 9648). Dodatkowo krytycznie wypowiedział się na temat kwot kobiecych, uznając je za „truciznę, kwas, który niszczy nasze wolnościowe społeczeństwo” (tamże). Na nieprzydatność tego instrumentu wspierania płci żeńskiej zwrócił w 2018 r. uwagę także jego kolega frakcyjny Detlev Spangenberg, który udzielił kobietom mierzącym się w swojej karierze zawodowej ze zjawiskiem „szklanego sufitu” następującej rady: „Proszę się bardziej wysilić, to wtedy będą panie zajmować wysokie stanowiska” (Spangenberg 2018). Podczas debaty nad planem finansowym *BMFSFJ* 12 września 2019 r. posłanka Mariana Harder-Kühnel wyraziła swoją opinię na temat polityki równości płci, uznając ją za działania sprzeczne z ludzką naturą, których celem jest „uczynienie z mężczyzn kobiet, a z kobiet mężczyzn” (*Plenarprotokoll 19/112* 2019: 13792). Krytkowała także brak działań wspierających rodziny w obliczu zapaści demograficznej Niemiec (tamże: 13791). Ponadto zarzucała rządzącym, iż zmuszają matki i ojców do aktywności zawodowej, rozbudowując w tym celu infrastrukturę opiekuńczą. W jej opinii państwo niemieckie staje się „socjalistyczną super nianią, budującą dystans między dziećmi i rodzicami oraz wtrącającą się do życia rodzinnego” (tamże).

Problem niskiej dzietności podejmowała już w 2014 r. podczas kampanii wyborczej w Saksonii stronniczka skrzydła narodowo-konserwatywnego F. Petry, która mówiła: „Odpowiedzialnością niemieckiej polityki jest zapewnienie przetrwania własnego narodu, dlatego też pożądanym stanem jest, aby normalna niemiecka rodzina miała troje dzieci” (Ewert 2014). Działaczka potwierdziła to w wywiadzie dla prawnicowego tygodnika „*Junge Freiheit*”, w którym powiedziała: „*AfD* jest partią rodzinną i polityka rodzinna, znów wolno to powiedzieć, jest polityką ludnościową” (Kemper 2014b: 44).

Wspieranie rozrodczości niemieckich kobiet F. Petry łączyła z postulatem zaostrożenia dopuszczalności przerywania ciąży. Uważała, iż tę kwestię należałoby poddać pod głosowanie w referendum (Ewert 2014). Temat aborcji został podnie-

²¹ Przykładowo występowała przeciwko tzw. sprawozdaniu Liliany Rodrigues w sprawie wzmacniania pozycji dziewcząt przez edukację w UE (*Sprawozdanie* 2015), które było przedmiotem dyskusji i głosowania Parlamentu Europejskiego 9 września 2015 r. Stwierdziła, iż w tym raporcie „oczywiście nie chodzi o poprawę kształcenia dziewcząt”, gdyż „jego istotą jest usuwanie różnic i pozbawiona tabu seksualizacja dzieci” (von Storch 2015a). Gwałtownie zareagowała także na przedłożony przez Marię Noichl z Socjaldemokratycznej Partii Niemiec (*Sozialdemokratische Partei Deutschlands, SPD*) raport nt. strategii UE dla równości kobiet i mężczyzn po 2015 r. ze względu na to, że podejmował on kwestię seksualizacji dzieci i ingerowania UE w kompetencje, przysługujące jej zdaniem jedynie państwom narodowym (von Storch 2015b).

siony również w kampanii J. Meuthena, czołowego kandydata *AfD* w wyborach do Parlamentu Europejskiego w 2019 r. Ówczesny przewodniczący partii w programie telewizyjnym stacji *ARD* „Mittagsmagazin” z 21 maja 2019 r. powiedział, iż kobiety rozważające zabieg przerwania ciąży należy nakłonić przy pomocy „miękkich instrumentów” do rezygnacji z niego (*AfD-Chef Meuthen ...2019*). Nie sprecyzował, jaki rodzaj środków miałyby znaleźć zastosowanie w takich przypadkach, celem jednak miałyby być wywieranie presji na kobiety, co stanowi zakwestionowanie istniejącego stanu prawnego i pozbawienie ciężarnych możliwości samodzielnego decydowania.

Centralnym tematem podejmowanym przez działaczy *AfD* – poza krytyką polityki równościowej, kwot kobiecych, ustawodawstwa dotyczącego aborcji oraz braku odpowiedniej polityki demograficznej – jest także sprzeciw wobec aktywności naukowej w zakresie tożsamości płci. W kampanii wymierzone w *gender studies* angażowała się m.in. F. Petry, uznając prowadzenie tego rodzaju badań za „bezsensowne marnotrawstwo pieniędzy, które w Niemczech idzie w miliony, a celem jest zadowolenie kilku chronicznie obrażonych aktywistek równościowych. Dlatego zaszczerpia się w głowach naszych dzieci w szkołach takie ideologie! Mówię nie *genderowemu* szaleństwu” (Petry 2015). Wyrażała również opinię, iż „mężczyzna i kobieta nie są sobie równi, nawet, jeśli tak twierdzą badania *genderowe*” (*Die AfD und der Antifeminismus* 2014).

Członkowie ugrupowania zwracają również uwagę na przemoc wobec kobiet, choć podchodzą do tego zagadnienia w ambiwalentny sposób. Kiedy w 2016 r. weszła w życie Ustawa o polepszeniu ochrony w odniesieniu do wolności seksualnej, wzmacniająca znaczenie zasady 'nie oznacza nie' (*Fünzigstes Gesetz* 2016), B. von Storch w prześmiewczy sposób skomentowała zmiany w prawie, zamieszczając na Twitterze następującą notkę: „Mężowie muszą teraz nadstawiać uszu, gdyż jeśli nie dostyszą słowa »nie« mogą zostać gwałcicielami” (von Storch 2016).

Szczególne zainteresowanie polityków *AfD* wzbudza jednak „importowana przemoc ze strony imigrantów” (von Storch 2019). Aby powstrzymać ich napływ, są gotowi użyć nawet broni, również przeciwko kobietom i dzieciom, co wyraziły czołowe działaczki partii F. Petry i B. von Storch (Meisner, Schmidt 2016). Zagadnienie to członkowie ugrupowania łączą także z negatywnymi zjawiskami, które dotyczą muzułmańskich kobiet: rytualnym okaleczaniem, przemocą domową, małżeństwami przymusowymi, poligamią i tzw. morderstwami honorowymi oraz postępującą dyskryminacją płci żeńskiej. Przykładem jest wystąpienie posłanki Nicole Höchst podczas debaty zatytułowanej „Wzmocnienie wolności i równości kobiet – Ustawa Zasadnicza zamiast społeczeństw równoległych”, która odbyła się w *Bundestagu* 18 stycznia 2018 r. z inicjatywy jej frakcji. Parlamentarzystka zapewniła, iż to „*AfD* jest jedyną partią w parlamencie, która porusza ten niezwykle palący problem oraz występuje przeciwko polityce, likwidującej w widoczny sposób prawa kobiet w Niemczech i dokonującej erozji Ustawy Zasadniczej na rzecz islamskiego porządku prawnego i zakotwiczonych w nim archaicznych ról płciowych (...) My, członkowie *AfD* będziemy występować na wszystkich politycznych płaszczyznach

na rzecz praw i godności kobiet” (*Plenarprotokoll 19/7 2018*: 586). W podobnym tonie wypowiadała się inna deputowana *AfD* M. Harder-Kühnel. Wskazywała ona na konieczność budzenia świadomości wśród kobiet, iż wywalczone przez setki lat wolności i prawa są zagrożone przez imigrację osób z kręgów kulturowych, w których panują częściowo archaiczne wyobrażenia o roli kobiety (*AfD-Frau Harder-Kühnel ...2019*). Wypowiedzi te jawią się niezwykle interesująco, kiedy zestawimy je z założeniami programowymi partii, bazującymi na tradycyjnych i stereotypowych rolach społecznych kobiet i mężczyzn oraz likwidacji dotychczasowych osiągnięć z zakresu polityki równości płci. Taki sposób argumentacji jest wyrazem taktyki realizowanej przez Alternatywę dla Niemiec, która powołując się na równouprawnienie płci i inne swobody, jakie posiadają kobiety w Niemczech, demonstrowuje przewagę społeczeństwa większościowego nad obcymi kulturowo i religijnie przybyszami (zob. Berg 2019: 85), co wpisuje się w tzw. femonacjonalizm²² (Farris 2011: 321-334).

Również F. Petry dostrzegała zagrożenie dla kobiet ze strony muzułmańskich imigrantów, wyrażając opinię, iż kiedyś Niemcy to był kraj „bez islamskiego terroru i wybuchającej przemocy, w którym nie do pomyslenia było, że kobiety i dziewczęta są masowo molestowane seksualnie i gwałcone”²³ (Hensel 2017). Ten sposób myślenia podziela wielu członków *AfD*, którzy – jak wskazuje F. Schreiber – postrzegają siebie jako obrońców praw kobiet i chcą chronić „swoje” kobiety przed przemocą seksualną ze strony muzułmanów (Schreiber 2018: 192). Podejmowane przez nich działania służą kreowaniu nowego wzorca mężczyzny zgodnie z wypowiedzią B. Höckego 18 listopada 2015 r. w Erfurcie: „Dużym problemem jest, iż Niemcy i Europa straciły swoją męskość. Uważam, że musimy ją odkryć na nowo, gdyż tylko wtedy staniemy się mężczyźni, a tylko kiedy staniemy się mężczyźni, będziemy zdolni do obrony” (Volmer 2017). Stoi to jednak w sprzeczności z seksistowskimi zachowaniami członków *AfD* wobec partyjnych koleżanek. Najdobitniejszy przykład to sprawa parlamentarzystki Corinny Miazgi z Bawarii, która ubiegając się o stanowisko zastępcy przewodniczącego partii podczas kongresu w Hanowerze w grudniu 2017 r., przytoczyła wypowiedź szefa bawarskich struktur *AfD* Petra Bystrona. Miał on powiedzieć, iż kobiety takie jak ona powinny raczej tańczyć na rurze (*Sexismusvorwürfe... 2017*). Chcąc pozostać anonimową referentka prasowa frakcji *AfD* w *Landtagu* Saary oskarżyła swojego przełożonego o niewłaściwe zachowanie o podtekście seksualnym (Löer 2017). Podobne doświadczenie miała F. Schreiber, która wspomina w tym kontekście A. Poggenburga (Schreiber 2018: 199).

²² Przez pojęcie femonacjonalizmu należy rozumieć wypowiedzi i działania o charakterze nacjonalistycznym, seksistowskim, ekstremistycznym i antyislamskim, podejmowane przez różne podmioty (partie polityczne, instytucje społeczne, media), których istotą jest wykorzystywanie praw kobiet i kwestii równości płci w celu udaremnienia integracji imigrantów i muzułmanów.

²³ Szczególną rolę w podjęciu takiej retoryki odegrały z pewnością wydarzenia z nocy sylwestrowej 2015/2016 w Kolonii, kiedy grupy mężczyzn, pochodzących głównie z krajów Maghrebu, napastowały seksualnie niemieckie kobiety.

KOBIECY ELEKTORAT *AfD*

Alternatywa dla Niemiec jest męską partią²⁴ ukierunkowaną przede wszystkim na męski elektorat, co pokazują analizy wyników wyborczych, przedstawione w tabeli. Potwierdzają one istniejący trend silniejszej identyfikacji mężczyzn ze stronnictwami pravicowymi, czego dobitnym dowodem jest różnica między płciami odnosząca się do udzielonego w głosowaniu procentowego poparcia dla tego ugrupowania (*gender gap*)²⁵. Jednocześnie jednak widoczny jest przyrost kobiecego elektoratu²⁶, szczególnie we wschodnich krajach federacji. Zdaniem działaczki opozycyjnej Angeliki Barbe, zaangażowanej w enerdowski ruch kobiecy, wynika on z obawy, iż „z trudem wywalczone równouprawnienie kobiet zostanie znów utracone” na skutek napływu ludności muzułmańskiej. Jest to także wyraz niezgody na to, aby była ona lepiej traktowana aniżeli mieszkańcy byłej NRD, którzy mają za sobą trudy procesu transformacji po zjednoczeniu Niemiec (Hähnig 2017).

Tabela 1

Wyborcy AfD w wyborach do Bundestagu, Parlamentu Europejskiego i parlamentów krajowych wg kryterium płci

Wybory	Wynik wyborczy <i>AfD</i> w %	Procentowy udział kobiet	Procentowy udział mężczyzn
<i>Bundestag</i> 22.09.2013	4,7	4	6
Parlament Europejski 25.05.2014	7,1	5	9
Saksonia 31.08.2014	9,7	8	11
Turyngia 14.09.2014	10,6	9	13
Brandenburgia 14.09.2014	12,2	10	15
Hamburg 15.02.2015	6,1	5	7
Brema 10.05.2015	5,5	4	6
Saksonia Anhalt 13.03.2016	24,3	18	27
Badenia Wirtembergia 13.03.2016	15,1	12	18
Nadrenia Palatynat 13.03.2016	12,6	9	15
Meklemburgia- Pomorze Przednie 4.09.2016	20,8	16	25

²⁴ Kobiety w szeregach *AfD* stanowią 17,8%. Jest to najniższy odsetek spośród wszystkich partii reprezentowanych obecnie w *Bundestagu*. Dla porównania: w *CDU* jest to 26,5%, w *CSU* – 21,3%, w *SPD* – 32,8%, w *FDP* – 21,6%, w Sojusz 90/Zieloni – 41%, w partii Lewica – 36,4% (stan na 31 grudnia 2019 r.), za: Niedermeyer 2020: 23.

²⁵ *Gender gap* w *AfD* jest jednym z największych ze wszystkich partii pravicowopopulistycznych w Europie, zob. Chrisafis, Connolly, Giuffrida 2019. Duża procentowa różnica poparcia dla *AfD* uzależniona od płci jest zastanawiająca, jeśli uwzględni się fakt podobnego nastawienia do pravicowego populizmu kobiet i mężczyzn. Jak stwierdza politolożka Gesine Fuchs, nie zostało jeszcze przedstawione przekonujące uzasadnienie względnie niewielkiej atrakcyjności *AfD* dla kobiet (Fuchs 2018).

²⁶ Jedyna szczegółowa analiza kobiecego elektoratu *AfD*, ukazująca stosunek wyborczyń do określonych wartości, została dokonana przed wyborami do *Bundestagu* w 2013 r., zob. Siri, Lewandowsky 2015.

Berlin 18.09.2016	14,2	11	18
Saara 26.03.2017	6,2	5	8
Szlezwik-Holsztyn 7.05.2017	5,9	4	7
Nadrenia Północna-Westfalia 14.05.2017	7,4	5	9
<i>Bundestag</i> 24.09.2017	12,6	9	15
Dolna Saksonia 15.10.2017	6,2	4	8
Bawaria 14.10.2018	10,2	7	13
Hesja 28.10.2018	13,1	10	16
Brema 26.05.2019	6,1	5	9
Parlament Europejski 26.05.2019	11	7	13
Brandenburgia 1.09.2019	23,5	18	29
Saksonia 1.09.2019	27,5	22	33
Turyngia 27.10.2019	23,4	18	28

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z *Bundes- und Landeswahlleiter* oraz www.wahl.tagesschau.de (data dostępu 5.12.2019).

Może to być również wynik zmiany pokoleniowej, a co za tym idzie mentalnej. Badania przeprowadzone na zlecenie *BMFSFJ* z okazji 25-lecia niemieckiej jedności, dotyczące sytuacji kobiet z Niemiec wschodnich i zachodnich, wykazały, iż wśród wielu przedstawicielek młodej generacji zamieszkujących terytorium byłej NRD popularnością cieszy się model rodziny oparty na tradycyjnych rolach społecznych przypisanych płciom (Wippermann 2015: 109). Stanowi to ogromną zmianę w porównaniu z pokoleniem matek i babć, które – ze względu na „zadekretowaną emancypację” w NRD – musiały godzić pracę zawodową z obowiązkami rodzinnymi. Pewną rolę odgrywa tu zapewne wykorzystywanie przez *AfD* negatywnych emocji w kontekście zagrożeń związanych z imigrantami przy jednoczesnym kreowaniu się na jedyną siłę polityczną, zdolną zapewnić kobietom bezpieczeństwo. Jak wskazała badaczka prawicowego ekstremizmu Esther Lehnert, antyfeminizm i odrzucenie islamu pełnią funkcję elementu łączącego kobiety i mężczyzn w obrębie partii oraz *AfD* i społeczeństwo (Clasmann 2018).

PODSUMOWANIE

Wyraźny zwrot na prawo, zauważalny w działalności partii, znalazł swoje odzwierciedlenie w założeniach programowych odnoszących się do roli kobiet w życiu społecznym, a także równości płci. Choć początkowo kwestie te nie stanowiły istotnego obszaru zainteresowań ugrupowania, czego dowodem było ich marginalne traktowanie i brak konkretnych propozycji działań w tej dziedzinie, to od momentu zdobycia władzy przez skrzydło narodowo-konserwatywne i kryzysu uchodźczego zyskały one na znaczeniu przede wszystkim ze względu na możliwość ich instrumentalizowania w odniesieniu do innych zagadnień polityki wewnętrznej państwa.

Widoczna jest zarówno rozbudowa katalogu podnoszonych przez *AfD* spraw płci żeńskiej (role i zadania kobiety w rodzinie, społeczeństwie, narodzie i na rynku pracy, aborcja, *gender*, *gender studies*, instrumenty polityki równości płci, a także problemy muzułmanek), jak i stopniowe zaostrzenie stanowiska wobec niektórych kwestii. Należy także zauważyć, iż o ile w oficjalnych dokumentach programowych obecna jest stonowana retoryka, to wypowiedzi działaczy i działaczek są bardziej radykalne w swym przekazie. Stanowią także uzupełnienie lub doprecyzowanie zapisów.

Alternatywa dla Niemiec wychodzi z założenia, iż równouprawnienie kobiet i mężczyzn zagwarantowane w Ustawie Zasadniczej zostało już urzeczywistnione (por. Schreiber 2018: 153), dlatego nie dostrzega nierówności między płciami występujących we wszystkich obszarach życia społecznego i nie widzi potrzeby podejmowania działań na rzecz ich wyeliminowania. Świadczy o tym wypowiedź N. Höchst na forum *Bundestagu* 1 marca 2018 r. z okazji Międzynarodowego Dnia Kobiet, w której zdezawuowała wszelkie starania likwidowania dyskryminacji kobiet określając je jako „totalitaryzm równościowy” (*Gleichstellungstotalitarismus*). Stwierdziła, iż nie istnieją żadne bariery strukturalne odnoszące się do zarobków czy niewielkiej liczby kobiet na pozycjach kierowniczych. Są one „jak yeti. Każdy o nim mówi, ale nikt go nie widział”. Dodała również, iż pełnomocnicy ds. równości to instrument do systematycznej dyskryminacji mężczyzn (*Plenarprotokoll 19/17 2018*: 1386-1387). Posłanka ta jest również przeciwniczką kwot, które określiła terminem „cyckiego socjalizmu”²⁷ (Clasmann 2018).

Wyraźny sprzeciw *AfD* wobec polityki *gender mainstreaming*, błędnie interpretowanej jako instrument znoszący tożsamości płciowe, wobec kwot, akcji uświadamiających nierówne traktowanie kobiet i mężczyzn oraz chęć zniesienia stanowisk pełnomocników ds. równości, które zdaniem ugrupowania dyskryminują męską część społeczeństwa, może być interpretowany w dwojaki sposób. Socjolog Andreas Kemper wskazuje z jednej strony na wpływ nurtu narodowo-konserwatywnego, łączącego rolę kobiet z polityką demograficzną państwa, z drugiej strony uznaje poglądy partii za przejaw maskulizmu, wyrażającego się w przekonaniu, iż mężczyźni są ofiarami „niezwykle potężnego feminizmu państwowego” (Kemper 2016: 92)²⁸.

Sposób postrzegania przez ugrupowanie społecznych ról kobiet i propagowane przez nie wartości można odczytywać jako sprzeciw wobec tendencji modernistycznych, zachodzących w społeczeństwie niemieckim na przestrzeni ostatnich kilkudziesięciu lat. Jest to również próba restauracji dawnego porządku, charakterystycznego dla lat 50. i 60. XX w. kiedy ład społeczny oparty był na pełnieniu przez kobiety i mężczyzn tradycyjnych ról, wynikających z przekonania o naturalnym – i co za

²⁷ Pojęcia *Tittensozialismus* użył po raz pierwszy poseł *SPD* Friedhelm Farthmann. Był to wyraz jego sprzeciwu wobec kwot jako procedury wykorzystywanej w celu ustalania składów gremiów partyjnych oraz krytyki dla starań o język neutralny pod względem płci (zob. Leyendecker 1990).

²⁸ W czerwcu 2016 r. *AfD* powołała na swego doradcę Michaela Klonovsky’ego, który jest uznawany za jedną z głównych postaci niemieckiej sceny maskulistów. Swoje główne tezy o upadku niemieckiego mężczyzny opublikował w książce *Der Held. Ein Nachruf* (Klonovsky 2011).

tym idzie – hierarchicznym charakterze relacji między płciami – męskiej dominacji i kobiecego podporządkowania. Krytyka jest wymierzona przede wszystkim w indywidualizm, który reprezentanci *AfD* próbują stłamsić uznając naród za nadrzędny wobec jednostki. Kobiety postrzegają nie jako niezależne byty, lecz części składowe określonej całości – rodziny, społeczeństwa, narodu, wobec których mają one pełnić funkcje służebne. Tym samym pozbawiają je podmiotowości. Chcą im również ograniczyć wolność i swobodę w zakresie podejmowania decyzji, narzucając określony model życia, mimo zapewnień o „wolności wyboru dla żeńskiej części społeczeństwa” (Höchst 2018). Preferowanym wzorcem jest rodzina rozumiana jako związek małżeński między kobietą a mężczyzną wraz z potomstwem. Wszelkie inne odmiennie sposoby życia jak osoby samodzielnie wychowujące dzieci, tzw. rodziny patchworkowe czy związki partnerskie spotykają się z krytyką. Politycy *AfD* przenoszą kwestię posiadania dziecka z obszaru indywidualnej decyzji na poziom ogólnonarodowy, chcąc wspierać rozrodczość kobiet jako element zachowania narodu, jednocześnie ją kontrolując (proponowane zmiany w kontekście dopuszczalności przerywania ciąży). Jest to przykład ingerencji w intymną sferę ludzkiego życia. Preferując rodzicielską opiekę nad małymi dziećmi, wpływają na pozycję kobiet na rynku pracy, utrwalając tradycyjny podział obowiązków między płciami. Odzeggują się jednak od takich interpretacji, nazywając je „wstrętną propagandą wobec partii, która chciałaby jakoby zaganić kobiety do kuchni” (Höchst 2018). Nie wychodzą naprzeciw rzeczywistym potrzebom kobiet, które chcą łączyć oba obszary życia – pracę i rodzinę, gdyż nie proponują żadnych rozwiązań w tej materii. Nie zajmują się problemem nierównego wynagrodzenia płci, przemocą wobec kobiet (poza wzmiankami o przemoc seksualnej ze strony muzułmanów), pracą w niepełnym wymiarze skutkującą pojawieniem się zjawiska kobiecego ubóstwa w podeszłym wieku. Propozycje zmian, których istotą jest promowanie tradycyjnego modelu rodziny z kobietą jako matką i opiekunką ogniska domowego oraz mężczyzną żywicielem, zaostrenie obowiązującej ustawy regulującej dostępność aborcji, wprowadzenie zasady orzekania o winie w przypadku rozwodów, świadczą o tym, że program *AfD* zarówno pod względem społecznym, jak i prawnym, ma charakter wsteczny, nieodzwoiercedlający przemian w rolach pełnionych przez kobiety i mężczyzn, które zaszły w ciągu ostatnich 40 lat w społeczeństwie niemieckim.

Należy przy tym zauważyć, iż problematyka kobieca jest łączona także z kwestią imigracji i islamu, uznawanych za zagrożenie dla bezpieczeństwa państwa. Napływ do Niemiec odmiennej pod względem kulturowym ludności jest postrzegany negatywnie ze względu na obawę przed dominacją obcych wpływów w obliczu niskiej dzietności społeczeństwa rodzimego, co jest centralną myślą skrajnej prawicy (Glaser, Hellwig, Rafael i in. 2018: 28). Ponadto partia posługuje się stereotypowym wyobrażeniem muzułmańskiej kobiety jako podporządkowanej i uciskanej, co pozwala utwierdzić się w przekonaniu o wyższości własnej kultury (tamże: 34).

Odrzucenie społecznej różnorodności, zwalczanie równości płci, ataki na „ideologię gender”, sprzeciw wobec badań naukowych podejmujących kwestie tożsamości płci, domniemana wczesna seksualizacja dzieci i stałe dezawuowanie emancypa-

cji jako pewnej przyjętej politycznej poprawności są częścią programu *AfD*, dzięki czemu zorganizowany antyfeminizm wszedł na scenę polityczną (zob. Lang, Peters 2018: 27). Spotkało się to ze sprzeciwem pewnej części kobiet, który doprowadził w grudniu 2016 r. w Hamburgu do narodzin inicjatywy Kobiety przeciwko *AfD*. Pomysłodawczynie wzorowały się na austriackiej akcji Kobiety przeciwko Hoferowi, mającej nie dopuścić do zwycięstwa Norberta Hofera, kandydata Wolnościowej Partii Austrii (*Freiheitliche Partei Österreichs*, FPÖ), w wyborach prezydenckich w 2016 r. Niemieckie działaczki rozpoczęły na Facebooku swoją kampanię, aby zwrócić uwagę na antykobiece stanowisko Alternatywy dla Niemiec i skłonić społeczeństwo do refleksji, jak zmieni się rzeczywistość kobiet, jeśli prawicowi populiści wejdą do *Bundestagu* (*Frauen gegen die AfD* 2017). W 2020 r. zainicjowały nowe działania, przede wszystkim stworzenie platformy wymiany doświadczeń dla organizacji, które czują się zagrożone z powodu aktywności *AfD* oraz przedsięwzięcia poświęcone problemowi radykalnej prawicy i wrogości wobec kobiet (*Frauen gegen die AfD* 2019).

Za sprawą wejścia *AfD* do *Bundestagu* w rezultacie wyborów z 24 września 2017 r. zmniejszył się procentowy udział parlamentarzystek i jest on najniższy od 1998 r., co stanowi zahamowanie pozytywnego trendu rosnącej politycznej partycypacji kobiet²⁹. Choć partia nie ma zdolności koalicyjnej, która umożliwiłaby realizację proponowanych zmian, obawę budzi sam fakt obecności antyfeministycznej narracji w debacie parlamentarnej, gdyż może tworzyć klimat nieprzychylny dalszym działaniom na rzecz kobiet i równości płci.

Bibliografia

- Abgeordnete: Frauen und Männer* (2019), https://www.bundestag.de/abgeordnete/biografien/mbd_zahlen_19/frauen_maenner-529508 (dostęp: 11.11.2019).
- AfD-Frau Harder-Kühnel fällt erneut als Bundestagsvize durch* (2019), „Zeit Online“ 4 kwietnia, <https://www.zeit.de/news/2019-04/04/afd-frau-harder-kuehnel-faellt-erneut-als-bundestagsvize-durch-190403-99-672097> (dostęp: 21.09.2019).
- AfD: Alternative für Antifeministen* (2014), „Emma“ 22 kwietnia, <https://www.emma.de/artikel/afd-alternative-fuer-antifeministen-316697> (dostęp: 1.12.2019).
- AfD – Chef Meuthen für „sanfte Instrumente“ gegen Abtreibungen* (2019), „Stuttgarter Nachrichten“ 21 maja, <https://www.stuttgarter-nachrichten.de/inhalt.schwangerschaftsabbrueche-afd-chef-meuthen-fuer-sanfte-instrumente-gegen-abtreibungen.d52f1fa1-15d4-410c-b058-47a298148ceb.html> (dostęp: 2.12.2019).
- Amann M. (2017), *Angst für Deutschland. Die Wahrheit über die AfD: wo sie herkommt, wer sie führt, wohin sie steuert*, München: Droemer.
- Ankenbrand H. (2014), *Christliche Alternative für Deutschland*, „Frankfurter Allgemeine Zeitung“ 10 marca, <https://www.faz.net/aktuell/afd-kritisiert-rechte-von-schwulen-und-muslimen-12837646.html> (dostęp: 12.10.2019).

²⁹ Ogólny udział parlamentarzystek w *Bundestagu* XIX kadencji wynosi 31,2% (stan na lipiec 2019 r., zob. *Abgeordnete: Frauen und Männer* 2019).

- Argumentationsleitfaden zur Bundestagswahl 2013* (2013), <http://kpkrause.de/wp-content/2013-07-18-Argumentationsleitfaden-Version-1.0.pdf>, 8.10.2017 (dostęp: 17.12.2018).
- Bebnowski D. (2015), *Die Alternative für Deutschland. Aufstieg und gesellschaftliche Repräsentanz einer rechten populistischen Partei*, Wiesbaden: Springer VS.
- Berg L. (2019), *Between Anti-Feminism and Ethnicized Sexism: Far-Right Gender Politics in Germany*, w: Fielitz Maik, Thurston Nick (red.), *Post-Digital Cultures of the Far Right: Online Actions and Offline Consequences in Europe and the US*, Bielefeld: transcript Verlag, 79–91.
- BfV: *Konzentration auf die Beobachtung der Verdachtsfälle „Der Flügel“ und „Junge Alternative“* (2019), Bundesamt für Verfassungsschutz, <https://www.verfassungsschutz.de/de/oeffentlichkeitsarbeit/presse/pm-20190308-konzentration-auf-die-beobachtung-der-verdachtsfaelle-der-fluegel-und-junge-alternative> (dostęp: 12.12.2019).
- Bundestagswahl 2017: Endgültiges Ergebnis*, Pressemitteilung Nr. 34/17 vom 12. Oktober 2017, https://www.bundeswahlleiter.de/info/presse/mitteilungen/bundestagswahl-2017/34_17_endgueltiges_ergebnis.html (dostęp: 1.04.2019).
- Chrisafis A., Connolly K., Giuffrida A. (2019), *From Le Pen to Alice Weidel: how the European far-right set its sights on women*, „The Guardian“ 29 stycznia, <https://www.theguardian.com/lifeandstyle/2019/jan/29/from-le-pen-to-alice-weidel-how-the-european-far-right-set-its-sights-on-women> (dostęp: 4.04.2019).
- Clasmann A.-B. (2018), *Die AfD und die Frauen*, „Sächsische Zeitung“ 22 sierpnia, <http://www.sz-online.de/nachrichten/nur-die-haertesten-kommen-durch-3884321.html> (dostęp: 1.12.2019).
- Decker F. (2011), *Demokratischer Populismus und/oder populistische Demokratie?*, w: Hartleb F., Wielenga F. (red.), *Populismus in der modernen Demokratie*, Münster: Waxmann, 39-54.
- Decker F. (2016), *Die » Alternative für Deutschland « aus der vergleichenden Sicht der Parteienforschung*, w: Häusler A. (red.), *Die Alternative für Deutschland. Programmatik, Entwicklung und politische Verortung*, Wiesbaden: Springer VS, 7-23.
- Demokratie in Gefahr. Handlungsempfehlungen zum Umgang mit der AfD* (2019), Amadeu Antonio Stiftung, (red.), Berlin. https://www.amadeu-antonio-stiftung.de/wp-content/uploads/2019/08/Demokratie_in_Gefahr_A2.pdf (dostęp 13 września 2019 r.)
- Deutscher Bundestag (2017), *Frauen und Männer*, https://www.bundestag.de/abgeordnete/biografien/mdb_zahlen_19/frauen_maenner/529508, (dostęp 22.11.2019).
- Die AfD und der Antifeminismus* (2014), „Emma“ 16 września, <https://www.emma.de/artikel/wahlen-die-afd-und-der-antifeminismus-317737> (dostęp: 6.03.2019).
- Drucksache 19/829* (2018), Antrag der Abgeordneten Dr. Bernd Baumann, Dr. Gottfried Curio, Jochen Haug, Lars Herrmann, Martin Hess, Beatrix von Storch, Dr. Alice Weidel, Dr. Christian Wirth und der Fraktion der AfD, *Verbot der Vollverschleierung im öffentlichen Raum*, 21.02.2018, <http://dip21.bundestag.de/dip21/btd/19/008/1900829.pdf> (dostęp 16.09.2019).
- Erfurter Resolution* (2015), <https://www.derfluegel.de/erfurterresolution.pdf> (dostęp: 16.09.2019).
- Ewert B. (2014), *AFD: Petry will Volksentscheid über Abtreibung*, „Neue Osnabrücker Zeitung“ 21 sierpnia, <https://www.noz.de/deutschland-welt/politik/artikel/500073/afd-petry-will-volksentscheid-uber-abtreibung> (dostęp: 11.10.2019).
- Farris S. (2011), *Die politische Ökonomie des Femonationalismus*, „Feministische Studien“ 2: 321–334, DOI: 10.1515/fs-2011-0214.
- Frauen gegen die AfD* (2017), <https://de-de.facebook.com/FrauengegendieAfD/> (dostęp: 11.12.2019).
- Frauen gegen die AfD* (2019), <https://frauengegendieafd.org/> (dostęp: 10.11.2019).
- Fuchs G. (2018), *Wählen Frauen anders als Männer?*, „Aus Politik und Zeitgeschichte“ 42, <http://www.bpb.de/apuz/277339/waehlen-frauen-anders-als-maenner?p=all> (dostęp: 5.12.2019).

- Fünzigstes Gesetz zur Änderung des Strafgesetzbuches – Verbesserung des Schutzes der sexuellen Selbstbestimmung vom 4. November 2016*, Bundesgesetzblatt Jahrgang 2016, Teil I Nr. 52, ausgegeben zu Bonn am 9. November 2016, s. 2460-2463.
- Glaser E., Hellwig M., Rafael S., Rahner J., Riebe J., Spicker R. (2018), *Länderfallstudie Deutschland*, w: Gutsche Elisa (red.), *Triumph der Frauen? The Female Face of the Far Right in Europe*, Berlin: Friedrich-Ebert-Stiftung, 26-48.
- Hähnig A. (2017), *Die Wut der Frauen*, „Die Zeit“ 11.
- Hensel J. (2017), *Sind Frauen die besseren Rechtspopulisten?*, „Zeit Online“ 23 lipca, <https://www.zeit.de/gesellschaft/zeitgeschehen/2017-07/rechtspopulismus-frauen-marine-le-pen-frauke-petry/komplettansicht> (dostęp 27.09.2019).
- Hentges G., Nottbohm K. (2017), *Positionen der Parteien „Alternative für Deutschland“ und „Front National“*, w: Hentges Gudrun, Nottbohm Kristina, Platzer Hans-Wolfgang (red.), *Europäische Identität in der Krise? Europäische Identitätsforschung und Rechtspopulismusforschung im Dialog*, Wiesbaden: Springer VS, 167-208.
- Heß C. (2015), *Rechte Frontkämpferinnen*, „Zeit Online“ 28 września, <https://www.zeit.de/politik/deutschland/2015-09/frauen-dominieren-spitze-rechtspopulistische-parteien/komplettansicht> (dostęp 16.09.2019).
- Höchst N. (2018), *Bericht aus Berlin*, http://nicole-hoechst-afd.de/wp-content/uploads/2018/11/2._Bericht_aus_Berlin.pdf (dostęp 17.10.2019).
- Jentsch U. (2016), *Die „Lebensschutz“-Bewegung und die AfD. Nur ein Teil der Bewegung ergreift Partei*, w: Häusler Alexander (red.), *Die Alternative für Deutschland. Programmatik, Entwicklung und politische Verortung*, Wiesbaden: Springer VS, 99-107.
- Kemper A. (2014a), *Keimzelle der Nation? Familien- und geschlechterpolitische Positionen der AfD – eine Expertise*, Berlin: Friedrich-Ebert-Stiftung <https://library.fes.de/pdf-files/dialog/10641-20140414.pdf> (dostęp: 8.10.2020).
- Kemper A. (2014b), *Keimzelle der Nation. Wie sich in Europa Parteien und Bewegungen für konservative Familienwerte, gegen Toleranz und Vielfalt und gegen eine progressive Geschlechterpolitik radikalieren*, Berlin: Friedrich-Ebert-Stiftung <https://library.fes.de/pdf-files/dialog/11163.pdf> (dostęp: 8.10.2020).
- Kemper A. (2016), *Antiemancipatorische Netzwerke und die Geschlechter- und Familienpolitik der Alternative für Deutschland*, w: Häusler Alexander (red.), *Die Alternative für Deutschland. Programmatik, Entwicklung und politische Verortung*, Wiesbaden: Springer VS, 81-97.
- Kleinert H. (2018), *Die AfD und ihre Mitglieder. Eine Analyse mit Auswertung einer exemplarischen Mitgliederbefragung hessischer Kreisverbände*, Wiesbaden: Springer VS.
- Klonovsky M. (2011), *Der Held. Ein Nachruf*, München: Diederichs.
- Korsch F., Wölk V. (2014), *National-konservativ und marktradikal. Eine politische Einordnung der Alternative für Deutschland*, „Analysen“ 13, Berlin: Rosa- Luxemburg -Stiftung, https://www.rosalux.de/fileadmin/rls_uploads/pdfs/Analysen/Analysen13_Nationalkonservativ.pdf (dostęp: 8.10.2020).
- Kröter T. (2015), *AFD wettet gegen Gleichstellung*, „Frankfurter Rundschau“ 5 sierpnia, <https://www.fr.de/politik/wettet-gegen-gleichstellung-11192276.html> (dostęp: 6.08.2020).
- Lang J., Peters U. (2018), *Antifeminismus in Deutschland. Einführung und Einordnung des Phänomens*, w: Lang Juliane, Peters Ulrich (red.), *Antifeminismus in Bewegung. Aktuelle Debatten um Geschlecht und sexuelle Vielfalt*, Hamburg: Marta Press, 13-35.
- Leyendecker H. (1990), *Zwischen Quote und Zote*, „Der Spiegel“ 12: 132-133.
- Leitlinien der AfD* (2014), <http://www.alternativefuer.de/wp-content/uploads/2014/05/Politische-Leitlinien-der-Alternative-f%C3%BCr-Deutschland-Mai-2014-finale-Fassung.pdf> (dostęp 22.10.2018).

- Lewandowsky M., Giebler H., Wagner A. (2016), *Rechtspopulismus in Deutschland. Eine empirische Einordnung der Parteien zur Bundestagswahl 2013 unter besonderer Berücksichtigung der AfD*, „Politische Vierteljahresschrift“ 2: 247-275, DOI: 10.5771/0032-3470-2016-2-247.
- Löer W. (2017), *Exklusiv: Ex-Referentin wirft AfD-Fraktion im Saarland sexuelle Belästigung vor*, „Stern“ 14 listopada, <https://www.stern.de/politik/deutschland/ex-referentin-wirft-afd-fraktion-im-saarland-sexuelle-belaestigung-vor-7697040.html> (dostęp 10.11.2019).
- Magdeburger Erklärung zur Frühsexualisierung* (2016), <http://www.afdfraktion-lsa.de/wp-content/uploads/2016/11/Fruhxsexualisierung.pdf> (dostęp 13 września 2019).
- Meisner M., Schmidt M. (2016), *AFD: Gegen Angreifer müssen wir uns verteidigen*, „Der Tagesspiegel“ 31 stycznia, <https://www.tagesspiegel.de/politik/schusswaffen-einsatz-gegen-fluechtlinge-afd-gegen-angreifer-muessen-wir-uns-verteidigen/12899738.html> (dostęp 8.10.2019).
- Mut zu Deutschland. Das Programm der AfD zur Europawahl 2014* (2014), https://alternative-hamburg.de/wp-content/uploads/2014/12/AfD_Europawahl_Programm_web.pdf (dostęp 12.12.2018).
- Müller A.-K., Neukirch R. (2017), „So kann's gehen“. *Joschka Fischer über Jamaika, Nazi-Opas und die AfD*, „Der Spiegel“ 43.
- Niedermayer O. (2015), *Eine neue Konkurrentin im Parteiensystem? Die Alternative für Deutschland*, w: Niedermayer O. (red.), *Die Parteien nach der Bundestagswahl 2013*, Wiesbaden: Springer VS, 175-20.
- Niedermayer O. (2020), *Parteimitglieder in Deutschland: Version 2020*, „Arbeitshefte aus dem Otto-Stammer-Zentrum“ 31, Berlin: Freie Universität Berlin, https://www.polsoz.fu-berlin.de/polwiss/forschung/systeme/empsoz/team/ehemalige/Publikationen/schriften/Arbeitshefte/P-P-MIT20_Nr_31.pdf (dostęp: 8.10.2020).
- Petry F. (2015), Facebook, 9 marca, <https://de-de.facebook.com/Dr.Frauke.Petry/photos/a.782724038446912.1073741828.782456275140355/892249060827742> (dostęp 18.11.2018).
- Plenarprotokoll 19/7*, 2018, Deutscher Bundestag, Stenografischer Bericht 7. Sitzung, Berlin, Donnerstag, den 18. Januar 2018.
- Plenarprotokoll 19/17*, 2018, Deutscher Bundestag, Stenografischer Bericht 17. Sitzung, Berlin, Donnerstag, den 1. März 2018.
- Plenarprotokoll 19/83*, 2019, Deutscher Bundestag, Stenografischer Bericht 83. Sitzung, Berlin, Donnerstag, den 21. Februar 2019.
- Plenarprotokoll 19/112*, 2019, Deutscher Bundestag, Stenografischer Bericht 112. Sitzung, Berlin, Donnerstag, den 12. September 2019.
- Programm für Deutschland. Das Grundsatzprogramm der Alternative für Deutschland*, 2016, https://www.afd.de/wp-content/uploads/sites/111/2017/01/2016-06-27_afd-grundsatzprogramm_web-version.pdf (dostęp: 18.10.2018).
- Programm für Deutschland. Wahlprogramm der Alternative für Deutschland für die Wahl zum Deutschen Bundestag am 24. September 2017*, https://www.afd.de/wp-content/uploads/sites/111/2017/06/2017-06-01_AfD_Bundestagswahlprogramm_Onlinefassung.pdf (dostęp: 10.09.2018).
- Rosenbrock H. (2012), *Die antifeministische Männerrechtsbewegung. Denkweisen, Netzwerke und Online-Mobilisierung*, Berlin: Heinrich-Böll-Stiftung.
- Ruhose F. (2019), *Die AfD im deutschen Bundestag. Zum Umgang mit einem neuen politischen Akteur*, Wiesbaden: Springer.

- Sarrazin T. (2010), *Deutschland schafft sich ab. Wie wir unser Land aufs Spiel setzen*, München: Deutsche Verlags-Anstalt.
- Schmincke I. (2018), *Frauenfeindlich, sexistisch, antifeministisch? Begriffe und Phänomene bis zum aktuellen Antigenderismus*, „Aus Politik und Zeitgeschichte“ 17: 28-33.
- Scholz O. (2016), *Die Partei der schlechten Laune – Zum Umgang mit der rechtspopulistischen Alternative für Deutschland (AfD)*, <https://www.olafscholz.de/main/pages/index/p/5/2869> (dostęp: 2.12.2019).
- Schreiber F. (2018), *Inside AfD. Der Bericht einer Aussteigerin*, München: Europa Verlag.
- Schulz B. (2011), *Kaltgestellt statt gleichgestellt*, „Spiegel Online“ 21 maja, <http://www.spiegel.de/panorama/gesellschaft/entlassung-in-goslar-kaltgestellt-statt-gleichgestellt-a-763832.html> (dostęp: 11.10.2019).
- Sexismusvorwürfe auf offener Bühne beim AfD-Parteitag* (2017), „Welt.de“ 3 grudnia, <https://www.welt.de/politik/deutschland/article171209885/Sexismusvorwurfe-auf-offener-Buehne-beim-AfD-Parteitag.html> (dostęp: 1.10.2019).
- Siri J., Lewandowsky M. (2015), *Alternative für Frauen? Rollen, Netzwerke, geschlechterpolitische Positionen in der Alternative für Deutschland (AfD)*, Dresden: Heinrich-Böll-Stiftung https://www.polsoz.fu-berlin.de/polwiss/forschung/systeme/emsoz/team/ehemalige/Publikationen/schriften/Arbeitshefte/P-PMIT20_Nr_31.pdf (dostęp: 8.10.2020).
- Siri J. (2016), *Geschlechterpolitische Positionen der Partei Alternative für Deutschland*, w: Häusler A. (red.), *Die Alternative für Deutschland. Programmatik, Entwicklung und politische Verortung*, Wiesbaden: Springer VS, 69-80.
- Spangenberg D. (2018), *Frauenquoten sind verfassungswidrig! AfD-Fraktion im Bundestag*, <https://www.afdbundestag.de/frauenquoten-sind-verfassungswidrig-deflev-spangenberg-afd-fraktion-im-bundestag/> (dostęp: 5.08.2020).
- Sprawozdanie w sprawie wzmocnienia pozycji dziewcząt przez edukację w UE* (2015), Parlament Europejski, http://www.europarl.europa.eu/doceo/document/A-8-2015-0206_PL.html#title4 (dostęp: 17.12.2019).
- Storch von B. (2015a), *Ideologische Bildung – Der Rodrigues- Report*, <https://beatrixvonstorch.de/2015/09/03/ideologische-bildung/> (dostęp: 12.11.2019).
- Storch von B. (2015b), Facebook 8.06.2015, <https://www.facebook.com/BeatrixVonStorch/posts/923336654374447> (dostęp: 10.08.2019).
- Storch von B. (2016), Twitter, 7.07.2016, https://twitter.com/beatrix_vstorch/status/751031952283668480?lang=de (dostęp: 5.08.2020).
- Storch von B. (2019), *Erste Schritte, um Frauen zu schützen, sind Abschiebung und Migrationsstopp*, 25.11.2019, <https://afdkompakt.de/2019/11/25/erste-schritte-um-frauen-zu-schuetzen-sind-abschiebung-und-migrationsstopp/> (dostęp: 6.08.2020).
- Ustawa Zasadnicza dla Republiki Federalnej Niemiec* (1949), <https://www.btg-bestellservice.de/pdf/80205000.pdf> (dostęp: 2.06.2019).
- Volmer H. (2017), *Björn Höcke in sieben Szenen*, „n-tv.de“ 13 lutego, <https://www.n-tv.de/politik/Bjoern-Hoecke-in-sieben-Szenen-article19700681.html> (dostęp: 2.08.2019).
- Wahlprogramm. Parteitagsbeschluss vom 14.04.2013* (2013), https://www.abgeordnetenwatch.de/sites/abgeordnetenwatch.de/files/afd_1.pdf (dostęp: 1.12.2019).
- Wippermann C. (2015), *25 Jahre deutsche Einheit. Gleichstellung und Geschlechtergerechtigkeit in Ostdeutschland und Westdeutschland*, Berlin: Bundesministerium für Familie, Senioren, Frauen und Jugend.

Dr Joanna Trajman, Instytut Studiów Międzynarodowych Uniwersytetu Wrocławskiego (joanna.trajman@uwr.edu.pl)

Słowa kluczowe: Alternatywa dla Niemiec, społeczna rola kobiet, równość płci, *gender mainstreaming*, wyborczynie *AfD*

Keywords: Alternative for Germany, social role of women, gender equality, gender mainstreaming, female electorate of the *AfD*

ABSTRACT

The evolution of the political party Alternative for Germany from the Eurosceptic party that emerged from the criticism of the German federal policy during the eurozone crisis, to the right-wing populist group that builds its political capital by promoting anti-immigration and racist slogans, has contributed to determining the party's attitude towards women, their role in the society and gender equality.

*The purpose of this article is to present – on the basis of the analysis of the group's programming documents as well as the political speeches of the party members in the media – how the *AfD* perceives the role of women in the German society, which model of gender relations it promotes and what its view is on the equality between men and women. Moreover, an attempt was made to answer the question about the appeal of the presented vision to the female electorate. The domination of the national conservative wing in the party caused the group's allegiance to traditional social roles held by both genders, recognizes family as the highest value and treats women in an objective way, reducing their existence to reproductive and educational functions. The group negates the legislation in terms of implementation of the provisions of the German Basic Law on equality between women and men, as well as the execution of the gender equality policy in accordance with the European Union gender mainstreaming strategy. The migration crisis has also contributed to the political alteration by the group of the topics relevant from the point of view of the female part of the society and using those topics to picture the threat to the national security posed by foreigners with a different culture and religion.*

Narrative literature from the area under study was reviewed and the methodology of political sciences was employed.